

Editorial

Vážené čtenářky a vážení čtenáři,

v evropském roce *Rovných příležitostí pro všechny*, jehož důležitou součástí je i problematika rovných příležitostí mužů a žen, jsme se rozhodli věnovat jedno číslo Sociowebu aktuální problematice zastoupení žen v politice. Témuž tématu se věnovala rovněž mezinárodní konference *Podpora žen ve vstupu do politiky: možnosti uplatnění pozitivních nástrojů*, kterou uspořádalo Forum 50% a Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., ve spolupráci s Vládou ČR, a za podpory OSF Praha 14.9.2007 v Lichtenštejnském paláci v Praze, na něž přímo či nepřímo reaguje i část příspěvků v tomto vydání.

Vystoupení a příspěvky z české kotliny prokázaly, že nejen mezi českou politickou reprezentací, ale také v odborné veřejnosti existuje vedle silné názorové plurality také prostor pro zahájení diskuse k danému tématu. Problematika rovných příležitostí mužů a žen jako taková je v České republice významně politizovaná, a polarizovaná. Proti sobě stojí dva hlavní diskursy, z nichž pouze jeden považuje nízké zastoupení žen v politice za problém.

Příspěvkem k této diskusi je také říjnové vydání Sociowebu. Naším cílem není uceleně popsat problematiku reprezentace a zastoupení žen v politice, ale propojit problematiku rovných příležitostí v České republice s odborným pohledem a výsledky aktuálních sociologických výzkumů.

Nejprve fakta - v současné době jsou v České republice ženy podreprezentovány nejen ve veřejných volených funkcích, a to na všech úrovních, ale mají obecně nízký podíl na klíčových rozhodnutích. Nízké podíly zastoupení žen ve vrcholové politice řadí podle mezinárodní databáze Meziparlamentní unie Českou republiku s 15,5% na 69. místo v počtu žen v dolní komoře parlamentu, o téměř 5% méně než je Evropský průměr a o více než 26% méně než průměr skandinávských zemí¹. Jednou z dominantních charakteristik české politické scény je její maskulinní charakter. Ten se odráží jak v jejím každodenním fungování, tak v normách jednání a chování i mechanismech interakce, které jsou akcentovány. Mužský princip představuje v české politice dominantní diskurs, proto je pro ženy obtížné prosadit svůj názor na fungování politiky jako takové i řešení aktuálních otázek, který je často odlišný od pohledu mužů.

V prvním příspěvku tohoto čísla - **Strategie genderové rovnosti** - rubriky Teorie pro všechny představuje Petra Rakušanová přehledně strategie genderové rovnosti. Na to navazuje Blanka Nyklová z FSV UK svým příspěvkem **Reprezentace žen v politické sféře – některé aspekty**, která propojuje problematiku reprezentace a zastoupení žen s demokratickou teorií. Zastoupení žen v politice a charakter diskuse této problematiky tak podle Nyklové vypovídá o stavu a povaze demokracie v České republice. Ještě kritičtější k současnému uspořádání je ve svém příspěvku **Genderový audit vlády** Tereza Hendlová z FHS UK, která hodnotí aktivity současné vlády a představuje problematiku generového auditu.

Příspěvky Petry Rakušanové a Lenky Václavíkové-Helšusové a nabízejí pohled aktuálních sociologických výzkumů na danou problematiku. Petra Rakušanová v příspěvku **Analýza výzkumu poslankyň Parlamentu ČR** hodnotí vztah mezi ženou-političkou a politickou stranou. Konstatuje, že role, jakou žena-politička hraje uvnitř stranické hierarchie, je jedním z určujících faktorů úspěchu ve vrcholové politice. Pro ženy, které mají zájem vstoupit do politiky, z toho plyne důležité poučení: pokud chcete uspět v politice, nestačí mít odhodlání a silné téma, ale potřebujete se propracovat stranickou hierarchií do rozhodujících pozic s vlivem na nominační proces a financování stran.

Lenka Václavíková-Helšusová a Petra Rakušanová pak v příspěvku **Ženy odcházející z politiky – první výsledky aktuálního výzkumu** věnují pozornost specifické zkušenosti žen, kterým se v průběhu posledních 17 let podařilo v České republice vstoupit do politické sféry, prosadit se zde na často velmi vysoké mocenské posty a posléze se z různých důvodů rozhodly tuto arénu opustit. Jejich retrospektivní hodnocení politické práce je velmi cenné jako výpověď o povaze české politické scény, prakticky – v rámci předávání zkušeností mužům a ženám, kteří/které v politice působí a v neposlední řadě i pro studium pozic mužů a žen v politice v sociologii či politologii.

Autorky tohoto čísla Sociowebu doufají, že se podaří čtivou a zajímavou formou zasvětit čtenáře do problematiky zastoupení žen v politice.

Příjemné čtení,

Petra Rakušanová
petra.rakusanova@soc.cas.cz

Příští číslo Sociowebu bude zaměřeno na genderové otázky.

¹ <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm> naposledy navštíveno 6.9.2007

«Teorie pro všechny»

»

Strategie genderové rovnosti

Klíčová slova: gender, politika

Od druhé poloviny dvacátého století je otázka rovných příležitostí mužů a žen jedním z neaktuálnějších globálních témat. Po celé toto období kontinuálně roste počet žen v politických a rozhodovacích funkcích. Pokud by bylo zachováno současné tempo růstu, dosáhnou podle údajů Meziparlamentní unie ženy rovného zastoupení v legislativních orgánech na přelomu 22. století.

V praxi je realizována celá řada přístupů a strategií, které přispívají k dosažení genderové rovnosti. Existuje pro ně několik různých názvů – často se např. hovoří o pozitivní diskriminaci, to je však termín s negativní konotací, odkazující na obcházení principu právní rovnosti, proto ve shodě se zahraniční literaturou preferujeme užívání termínu pozitivní akce. Na tomto místě je však nutné především zdůraznit, že cílem těchto nástrojů není nastolení de facto parity zastoupení mužů a žen, ale rovnost příležitostí mužů a žen v usilování o veřejnou volenou funkci.

Strategie genderové rovnosti

Nízké počty žen v politických funkcích lze řešit různými pozitivními akcemi, pro něž se používá pojem strategie genderové rovnosti. Obvykle rozlišujeme tři základní kategorie strategií genderové rovnosti: (1.) rétorické strategie, (2.) rovné příležitosti a (3.) pozitivní akce.

(1.) **rétorické strategie** - sem řadíme především podpisy mezinárodních smluv, oficiální

prohlášení a přihlášení se k politice rovných příležitostí mužů a žen;

(2.) **rovné příležitosti** - sem řadíme implementaci aktivních opatření, vedoucích k vyššímu zastoupení žen, například výcvikové aktivity, financování ženských politických aktivit, zvyšování obecného povědomí. Často se jedná o financování či spolu-fincování nákladů na kampaň, trénink komunikačních schopností žen-kandidátek, financování péče o děti;

(3.) **pozitivní akce** - tzv. pozitivní akce usiluje o zahájení a pokračování procesu směřujícího k dosažení rovných příležitostí mužů a žen za cenu dočasného narušení rovných práv. Princip pozitivní akce je postaven na dočasném upřednostnění rovných příležitostí před rovností práv.

Mezi nejznámější strategie pozitivních akcí patří genderové kvóty. Kvóty můžeme rozčlenit na **formální** (tedy takové, které jsou ukotveny v zákoně a zákon rovněž často definuje sankce za jejich neplnění) a **kvóty neformální** (tedy taková opatření, která dobrovolně přijímají politické strany pro regulaci výběru kandidátů). Formální kvóty jsou často užívány v zemích

Latinské Ameriky, vedle Mexika jsou tak v současné době realizovány například v Argentině, v Peru, ve Venezuele, v Bolívii, Brazílii, Ekvádoru, Paraguaji, Panamě nebo v Dominikánské republice. Z evropských zemí fungují formální kvóty například ve Francii, Belgii, Arménii, Makedonii, Srbsku nebo v Bosně a Hercegovině. Mimo jiné jsou však rovněž realizovány v Severní Koreji, Indonésii a Nepálu. Ve všech těchto zemích byly kvóty implementovány v posledních patnácti letech.

Rozsahem se mechanismy v jednotlivých zemích odlišují. V průměru zajišťují 30% zastoupení žen, což je také nejčastější kvóta, avšak na jedné straně stojí Francie s 50% a na straně druhé Arménie s 5% zastoupením žen. Důležitým aspektem formálních kvót je existence sankčních mechanismů za jejich nedodržení, jimiž může být například odmítnutí registrace kandidátky, která neumožňuje naplnění těchto kvót či snížení státního příspěvku stranám. Například ve Francii může být stranám snížen státní příspěvek až o 50 %, pokud nejsou žádné ženy na kandidátkách. Tato sankce je ale relativně neškodná, neboť strana stále dostane státní příspěvek; ve Francii zavedení kvót na centrální úrovni pouze k nepatrnému navýšení počtu zvolených žen.

Petra Rakušanová²

petra.rakusanova@soc.cas.cz

»

Reprezentace žen v politické sféře – některé aspekty

Klíčová slova: gender, politika

Dne 14. 9. 2007 se v Lichtenštejnském paláci v Praze konala mezinárodní konference Podpora žen ve vstupu do politiky. Panel s českými političkami a politiky ukázal nedostatečné teoretické základy jejich tvrzení, ať již pro podporu žen v politice či proti ní.

Cílem tohoto článku je stručně nastínit dva z přístupů k dané problematice, která se bezprostředně týká života české společnosti.

Na teoretické rovině se k úloze reprezentace žen v politické sféře nejčastěji vyjadřují představitelky a představitelé feministických teorií a hnutí. Teorie, které předkládají pro podporu zvýšení reprezentace žen v politickém životě, zhusta vycházejí z normativních nároků, které kladou na funkční a skutečné demokracie (viz např. Mackay 2004). Jakkoliv je téma podrobně zpracováno ve feministicky

² Kontaktní adresa: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jiřská 1, 110 00 Praha 1, tel.: +420-221-183-204, fax: +420-222-220-143, práce Petry Rakušanové na tomto příspěvku byla podpořena projektem číslo 403/06/1421 GA ČR „Legitimita politického systému a nerovnosti: Vývoj v České republice v komparativní perspektivě“.

orientované literatuře, pokusím se zde stručně nastínit obdobnou argumentaci nejprve bez primárního zaměření na reprezentaci žen.

Reprezentace jako předpoklad funkční demokracie

I. V teoriích o významu účasti žen v politickém životě se často setkáváme se vzájemným vymezováním participace a reprezentace (např. Sainsbury 2004). V některých případech dochází dokonce ke stavění obou pojmů do opozice. Tento přístup se ale z několika důvodů jeví jako nepřínosný pro teorie demokracie obecně i pro zakotvení reprezentace žen v těchto teoriích.

Přehledně se tímto problémem zabývá D. Plotke (1997). Nejprve nastiňuje argumentaci příznivců participace, kteří stávající reprezentativní demokracii obviňují z umlčování a následně utiskování údajně reprezentovaných. Plotke poukazuje na faktickou neuskutečnitelnost plně participativní demokracie, která by ale při slevování ze svých nároků automaticky přešla v demokracii reprezentativní.

Místo tohoto konfliktního přístupu navrhuje konsenzus, jehož výsledkem by byla implementace některých prvků participace do reprezentativního demokratického uspořádání, při čemž samu reprezentaci vidí jako zásadní předpoklad demokracie. Reprezentací rozumí:

1. *ne-identitu reprezentujícího a reprezentovaných (není možné tvrdit, že „moje židle reprezentuje moji židli“; tamtéž pp.28),*

2. *mezi oběma stranami existuje účelná spojitost spíše než přirozená a*

3. *reprezentace je vždy závislá na kontextu:*

- pokud je kontextem trh, vznikají další rysy : zástupce/zástupkyně je oprávněn/a k jistým úkonům; předpokládá se, že cíle a možnosti reprezentované strany nezkrsluje a tato je zavázána jeho/jejími úkony. Na obou stranách tak probíhá jistá činnost, nejedná se o vztah aktivní/ho reprezentantky/representanta a pasivní/ho zastupované/ho.

- v politické reprezentaci se objevuje jiný prvek – větší množství faktorů nutí zastupující k volbě těch správných kroků v zájmu těch, které zastupují. Získávají tak větší prostor, než na jaký by měli právo v případě trhu, prostor pro vyjednávání s dalšími reprezentanty/representankami a koncepty, jež do politického procesu vstupují. Pro udržení skutečné reprezentace je proto potřeba funkční dialog obou stran.

Plotke tento výklad podává především kvůli vymezení se vůči přístupu, který v reprezentaci, na rozdíl od participace, vidí absenci zastupovaných. Poukazuje na to, že se vždy jedná o vztah, který zastupovaným přináší jistou autonomii (ne-identitu s reprezentujícími, uznání schopnosti podílet na vztahu reprezentace

volbou, schopnost rozlišit reprezentaci jako politický akt).

Z hlediska reprezentace žen je důležitý zejména závěr textu, v němž autor apeluje na prioritní roli reprezentace zájmů elektorátu. Tato reprezentace zájmů klade vyšší nároky na aktivitu elektorátu, nutí jej jasně vymezit preference a na tomto základě pak volit své reprezentantky a dále je v jejich činnosti ovlivňovat.

II. Příkladem textu, který se z feministické perspektivy vyrovnává s reprezentací žen je kapitola *Democracy and Representation: Or, Why Should It Matter Who Our Representatives Are?* Ann Phillips (1998). Phillips upozorňuje na skutečnost, že absence či podreprezentovanost jisté kategorie lidí nezadáva ještě obecně normativní nárok na jejich proporční či rovné zastoupení³. Námitky vůči deskriptivní reprezentaci⁴ však odmítá ve vztahu k zastoupení žen na základě následujících argumentů.

1. Argument spravedlnosti

Pokud nejsou politické posty rozděleny víceméně v soulasu se složením elektorátu a výsledné rozložení navíc vykazuje jednoznačnou převahu jedné z jeho složek, jedná se o záměrnou či strukturální diskriminaci. Podkladem tohoto argumentu je a. nespravedlnost dělby práce ve společnosti podle pohlaví; b. rovné právo žen na přístup do politiky jako do jednoho dalšího typu zaměstnání; c. rovné právo na politickou participaci (tj. na to být zvolenou reprezentantkou).

2. Zájmy žen

Druhým způsobem argumentace je upozornění na zájmy žen, které budou bez jejich dostatečné reprezentace přehlíženy, jedná se o argumentaci politického realismu, neboť v soudobých společnostech nelze mluvit o jednotném obecném zájmu, ale spíše o větším počtu zájmů. Východiskem jsou a. jednotné zájmy jednotné skupiny žen; b. muži nemohou tyto zájmy dostatečně reprezentovat; c. zvolené ženy tuto reprezentaci zaručí⁵. Phillips poukazuje na relativně snadnou diskreditaci všech uvedených bodů, nabízí ale pevný základ pro jejich reformulaci. Absence jednotného a všem známého „ženského zájmu“, u něž by na genderu reprezentanta příliš nezáleželo, se stává hlavním argumentem *pro* paritní zastoupení žen a mužů v politice.

3. Znovuoživená demokracie

Posledním argumentem, který ale Phillips identifikuje jako nejvýznamější a pro podporu

³ Je pozoruhodné, že se tento argument neobjevuje u českých odpůrců/odpůrkyně podpůrných prostředků pro zvyšování počtu žen v politice častěji.

⁴ Jedná se zde především o dva koncepty reprezentace – jako schopnosti a ochoty reagovat na podněty elektorátu (responsiveness) a jako odpovědnosti – závazku plnit program, kdy konkrétní obsazení nehraje již příliš významnou roli.

⁵ Pro podrobnější rozbor tohoto argumentačního schématu viz Dovi (2002)

vstupu žen do politického života nejpřínosnější, je nahlížení změny složení volených shromáždění jako součásti širšího projektu zlepšování a rozšiřování demokracie. Stejně jako Plotke poukazuje na přínos plynoucí z integrace některých prvků participace do reprezentativních modelů demokracie. Tímto způsobem je možné překonat nevýhody argumentace úzce propojené s konkrétní politickou situací a zdůraznit tak i význam těchto teorií v rámci studií politiky a společnosti.

Shrnutí

Ačkoliv se na první pohled oba citované přístupy v řadě bodů liší, jejich základ je stejný. Plotkemu i Phillips jde v první řadě o kvalitu soudobých demokracií. První přístup se touto snahou zaštiťuje a označuje ji za svůj *raison d'être*. Druhá ukázka vychází jakoby z druhého konce a ke kvalitě demokracie postupně dospívá. V obou textech je tak možné spatřovat argumenty tolik potřebné v současné debatě o ženách v politice.

Blanka Nyklová⁶
nyklova@email.cz

Literatura

- Dovi, S. 2002. „Preferable Descriptive Representatives: Will Just Any Woman, Black, or Latino Do?“, *American Political Science Review*, Vol. 96, No. 4, pp. 729 – 743.
- Phillips, A. 1998. *Democracy and Representation: Or, Why should it Matter who our Representatives Are?* In.: Phillips, A. (ed.) *Feminism and Politics*. Oxford, New York : Oxford University Press, pp. 224 - 240.
- Plotke, D. 1997. „Representation is Democracy“, *Constellations* Vol. 4 – No. 1 : 19 – 34.
- Sainsbury, D. 2004. „Women's Political Representation in Sweden : discursive Politics and Institutional Presence“, *Scandinavian Political Studies*, Vol 27 – no. 1 : 65 – 87.

»

Genderový audit vlády

Klíčová slova: gender, politika

Přestože se Česká republika ratifikací mezinárodních deklarací jako jsou CEDAW (1979) a Pekingská deklarace (1995) zavázala k vyvážení postavení žen s muži při využívání všech hospodářských, sociálních, kulturních, občanských a politických práv v zájmu rozvoje společnosti, na české politické scéně to není znát. Na úrovni vlády ani neexistuje koncepce vyrovnávání příležitostí žen a mužů v politice, a dalších prestižních sférách společnosti, a vládní

orgán, který by se měl postavením žen a mužů zabývat především, tedy Rada vlády pro rovné příležitosti, nemá žádné výkonné ani kontrolní pravomoci a jeho role je de facto symbolická.

Na úkor demokracie v České republice je genderová problematika také vysoce zpolitizována. Tuto skutečnost lze reflektovat na základě posunu ve vnímání rovných příležitostí v souvislosti se změnou vládnoucí strany. Zatímco minulá vláda (ČSSD, KDU-ČSL, US-DEU) téma rovnoprávnosti žen a mužů alespoň formálně zmiňovala ve svém programu, projev premiéra Topolánka u příležitosti zahájení Roku rovných příležitostí⁷ ukázal, že na české politické scéně jsou respekt k genderové problematice a příslušná osvěta stále nízké (což je určitý paradox, vzhledem k tomu, že má ČR v Evropské komisi zástupce, který se přímo touto agendou zabývá). Fakt, že si premiér vládnoucí strany dovolí přednést projev, jež ukazuje nepochopení základních principů lidských práv, vyvolal tvrdou domácí i mezinárodní kritiku.

Premiérův postoj zapadá do neoliberálního konceptu politiky současné vlády, v němž je vyrovnávání existujících nerovností chápáno jako diskriminační zásah do svobody, přičemž rozdílné startovací pozice žen a mužů při vstupu do politiky jsou ignorovány. Situaci, kdy ženy nejsou společensky podporovány v politické (a často ani jiné) kariéře a naopak jsou jim, vzhledem k přetrvávajícím stereotypním představám o rolích žen ve společnosti, kladeny mnohé bariéry na cestě v seberealizaci, však nelze považovat za svobodnou a nediskriminační. O hierarchii mužů a žen v politice též vypovídá skutečnost, že žen ubývá, čím vyšší je pozice, na kterou se díváme - v regionální politice najdou ženy mnohem více příležitostí k uplatnění, než ve vládní (Rakušanová 2006). Přičemž lze úspěšně pochybovat o tom, že „neviditelná ruka politického trhu“ na této situaci něco v dohledné době změní.

Jak totiž dokládá genderová analýza organizací, domnělá neutralita uskupení, jako je vláda, nebo politická strana, je ve skutečnosti zatížena genderovými stereotypy. Gender je zakotven v samotných strukturách organizace, jež vykazují maskulinní charakter, neboť za ideálního člena je považován muž (Acker 1990). Co se českého politického prostředí týče, ilustruje tuto skutečnost argument, jež v naší společnosti často slyšíme proti kvótám, totiž tvrzení, že v důsledku jejich zavedení by se do vlády dostaly neschopné, nikoli vynikající ženy. Tento způsob argumentace svědčí o předsudečném myšlení, založeném na nekritickém předpokladu, že muži představují v politice normu, zatímco ženy jsou apriori považovány za druhořadé a méně kvalitní kandidátky.

⁷ Celé znění projevu dostupné na: <http://www.topolaneck.cz/projev-pri-slavnostni-zahajeni-evropskeho-roku-rovnych-prilezitosti.html>. [citováno 17. 9. 2007].

⁶ Autorka je studentkou doktorského studia sociologie na ISS FSV UK v Praze, kde se zabývá problematikou reprezentace žen-politické v médiích.

Jiným syndromem genderové nevyváženosti organizací, je jejich uspořádání odpovídající představám o přiměřených rolích žen a mužů. Zásadní bariérou pro vstup žen do politiky je společenské přesvědčení o exkluzivní zodpovědnosti žen za rodinnou sféru (Rakušanová 2006a, 2006b). Nutnost kombinovat práci v domácnosti a na pracovním trhu, je pak ženám překážkou jak v žité realitě, tak v hlavách politické reprezentace i voličské veřejnosti. Ukazuje se, že ženy mají ztížené možnosti, jak se dostat na volitelná místa na kandidátních listinách a i ve chvíli, kdy se na takovou pozici dostanou, musí čelit společenským klišé konstruujícím politiku jako mužskou záležitost.

Současné politické vedení však odmítá nahlédnout pozadí domněle férové politické hry a deklaruje svobodu volby. Jedinou cestou, jak se přesvědčit, zda je nepřítomnost žen ve vrcholové politice následkem svobodného rozhodnutí, nebo důsledkem diskriminace, je genderový audit vlády, který by prozkoumal reálné šance žen na vstup do vrcholové politiky a jejich následné postavení v jejím rámci.

Genderový audit představuje efektivní nástroj, jehož použitím lze zjistit, nakolik ta která vláda dostává závazkům ve věci rovnoprávnosti žen a mužů, za jejichž naplňování je zodpovědná. Namísto čekání, jak se situace sama vyvine, vybízí genderový audit k aktivní konfrontaci tezí deklarujících rovnou pozici žen s konkrétní situací. Nespokojuje se tedy s pouhými předpoklady a paušalizováním, naopak vyžaduje ochotu ptát se a tak otevírá diskusi, tolik potřebnou a dosud nesamozřejmou na české politické scéně.

V rámci genderového auditu vlády je možné zkoumat široké pole indikátorů. Patří k nim samozřejmě početní zastoupení žen. Protože však audit nespočívá jen v kvantitativní analýze, ale převládá kvalitativní zpracování dat, je třeba sledovat, na kterých pozicích jsou tyto ženy zastoupeny. V rámci nahlížení žen jako primárních pečovatelek bývají ženy ve vládě umísťovány do tradičně měkkých resortů, jež reprezentují ministerstva školství, zdravotnictví a kultury, což se v českém prostředí potvrzuje. Vedle vertikální segregace se ženy potýkají i se segregací horizontální, neboť tradičně nedosahují na nejvyšší vládní posty, a je proto nutné analyzovat pomyslný skleněný strop, který ženy udržuje v méně prestižních pozicích.

Proto je třeba podrobit analýze i hlubší kontext postavení žen v politice, především systém výběru kandidátů uvnitř samotných stran. Tento mechanismus významně ovlivňuje počet žen v parlamentech (Rakušanová a Václavíková-Helšusová 2006) a podílí se na deficitu žen ve vrcholové politice. Nepříznivou situaci mohou konstruktivně řešit vnitrostraničké kvóty, které by zaručily, že se na volitelná místa kandidátky dostane určitý počet žen.

Vedle komparace pozic žen a mužů ve vládě by se genderový audit měl dále zaměřit na vládní orgány, které se zaměřují na rovné příležitosti, jako je již zmíněná Rada vlády pro

rovné příležitosti a také institut gender focal point, tedy odborné osoby, které mají genderovou problematiku ve své agendě v rámci toho kterého ministerstva. Je třeba zjistit, zda využívají svých kapacit efektivně.

Pro komplexní genderovou analýzu vlády v duchu genderového mainstreamingu je možné do auditu zahrnout také veškeré vládní projekty. Cílem je „zaručit, že jak zájmy a zkušenosti žen, tak mužů, jsou součástí návrhu, implementace, monitoringu a vyhodnocování veškeré legislativy, politik a programů, tudíž ženy a muži z nich mají stejný užitek a nerovnosti jsou vyloučeny“ (Moser 2005: 9). Do této hloubkové analýzy je patří samozřejmě zejména státní rozpočet, který skýtá ideální příležitost přesvědčit se, nakolik vyrovnaně vláda v praxi zohledňuje jak zájmy mužů a žen, jak formálně deklaruje.

Předním přínosem genderového auditu je právě jeho praktičnost a zaměření na konkrétní podmínky v daném kontextu. Jeho výstupem je balík doporučení šitých na míru určité organizace, v tomto případě vlády, jak zlepšit působení vlády z hlediska rovnoprávnosti žen a mužů, vyloučit jakoukoli diskriminaci a maximálně a vyváženě využívat lidský potenciál.

Z tohoto hlediska není tolik podstatné, zda realizaci auditu inicializuje vláda, nebo je v gesci neziskového sektoru, případně probíhá v rámci spolupráce vládního a nevládního sektoru. Zásadní je, do jaké míry se auditovaná organizace s projektem ztotožňuje, tedy rovina vlastnictví „ownership“ (ILO 2002). Za tímto účelem je třeba věnovat velkou pozornost již zmíněné osvětě členů a členek vlády, aby bylo zaručeno, že celý projekt splní svůj cíl a vláda využije jeho výstupy, respektive bude mít zájem o převedení výsledných doporučení do praxe.

Tereza Hendlová⁸

terezahendlova@soc.cas.cz

Literatura

Acker, Joan. 1990. „Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations“. *Gender & Society*. No. 2:139-158.

ILO. 2002. „Gender Audit Report“. [online]. [citováno 27. 8. 2007]. Dostupné z: <<http://www.ilo.org/public/english/bureau/gender/newsite2002/download/report.pdf>>.

Moser, C. 2005. „An Introduction to Gender Audit Methodology: Its Design and Implementation in DFID Malawi.“ Overseas Development Institute. [online]. [citováno 27. 8. 2007]. Dostupné z: <<http://www.brookings.edu/views/papers/200505moser.pdf>>.

⁸ Tereza Hendlová je studentka magisterského programu genderových studií FHS UK. Teoreticky i prakticky se zabývá možnostmi realizace genderového auditu. Dalším tématem, kterému se věnuje, je bioetika, především etický a legislativní rámec selekce pohlaví.

- Rakušanová, Petra. 2006. „Zastoupení žen v české politice v kontextu voleb do Poslanecké sněmovny 2006: Trendy a výzvy“. Praha: Forum 50%
- Rakušanová, Petra Helšusová-Václavíková, Lenka 2006. „Ženy v mužské politice“ in Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. (eds.) 2006. *Mnohohlasem. Mapování pro-žensky orientovaných aktivit po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- United Nations. 1979. „The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW)“. [online]. [citováno 1. 7. 2007]. Dostupné z: <<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>>.
- United Nations. 1995. „Fourth World Conference on Women Beijing Declaration“. [online]. [citováno 29. 8. 2007]. Dostupné z: <<http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/plateform/declar.htm>>.

»

Analýza výzkumu poslankyň Parlamentu ČR⁹

Klíčová slova: gender, politika

Nízké podíly zastoupení žen ve vrcholové politice řadí podle mezinárodní databáze Meziparlamentní unie Českou republiku s 15,5% na 69. místo v počtu žen v dolní komoře parlamentu, o téměř 5% méně než je Evropský průměr a o více než 26% méně než průměr skandinávských zemí¹⁰. V návaznosti na již realizované výzkumy¹¹, a ve snaze o bližší pohled na klíčová témata, která rozhodujícím způsobem ovlivňují vstup a působení žen v politice, jsme ve výzkumu poslankyň Parlamentu ČR¹² zaměřili na následující tématické okruhy: 1. vstup do politiky a průběh politické kariéry; 2. skloubení rodinného a pracovního života; 3. žena – poslankyně; 4. muži a ženy v politickém životě; 5. stranický život; a demografické údaje. V tomto příspěvku se však omezíme pouze na část věnovanou vlivu strany na působení žen v politice.

⁹ Výzkum vznikl v rámci projektu Vyrovnávání šancí žen a mužů v rozhodovacích pozicích a politice podpořeného Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem ČR.

¹⁰ <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm> naposledy navštíveno 6.9.2007

¹¹ Například projekt „**Analýza nízkého počtu žen v politických rozhodovacích funkcích**“ (Číslo smlouvy: HS119/04 MPSV ČR z roku 2004.

¹² Výzkum se uskutečnil formou polostrukturovaných rozhovorů individuálních tazatelů s poslankyněmi na půdě Parlamentu ČR. Bylo osloveno všech 31 poslankyň, s rozhovorem souhlasilo 19 (tedy 61% všech zastupitelek), z nichž 12 bylo na základě sebezaražení na levo-pravé škále levicových a 7 pravicových. Rozhovory se uskutečnily v květnu až červnu 2007.

Vztah ke straně

Politika je velmi tvrdé, konkurenční prostředí. Podle slov jedné z respondentek, ovlivňuje dominantní postavení mužů v politice (negativně) i politickou kulturu. Náš výzkum potvrzuje, že pro politickou kariéru napříč politickým spektrem hraje rozhodující roli porozumění vztahu ve straně, a vytvoření vlastní silné vazby na stranickou organizaci. Jak uvádí jedna respondentka – poslankyně levicové strany: „*muži vybírají ženy, které do politiky pustí a to pouze do pozic, které sami určují*“. Rozhodujícím faktorem pro účast žen v politice jsou proto mechanismy pro výběr kandidátů.

Jak dokumentují respondentky našeho výzkumu, výběr kandidátů ne vždy reálně funguje tak, jako na papíře. Jedna z respondentek přímo uvedla, že se při sestavování kandidátní listiny poslankyň Parlamentu ČR na úrovni krajů jedná o dohodu silných okresů. Muži-politici, zastávají klíčová místa v politických stranách – mají téměř výhradní vliv na financování strany a sestavování kandidátních listin. V nominačním procesu, kde hrají roli spíše politické zkušenosti, než odbornost, často dostanou přednost. Zatímco dostatečná kvalifikace mužů-kandidátů se předpokládá, ženy-političky jsou nuceny neustále dokazovat, že jsou dostatečně kvalifikované a to nikoli pouze v nominačním procesu, ale svou kvalifikaci musí neustále utvrzovat. Jedna z respondentek (levice) ironicky poznamenává k pohledu mužů na nominaci žen – je pro ně obtížné najít „*tak schopnou jako jsou oni sami*“. Pro ženy, které mají zájem aktivně vstoupit do politiky, je proto podle pravicových i levicových respondentek nutné propracovat se stranickou hierarchií.

Ve stávající situaci však v tomto procesu nemohou automaticky spoléhat na pomoc žen-političek. Mezi ženami v politice totiž uvnitř stran napříč politickým spektrem funguje výrazná rivalita. Ta může mít mnoho podob, za všechny zmiňme například nespolečný přístup či zatajování informací. Respondentky napříč politickým spektrem, a především poslankyně s kratší zkušeností ve funkci uvádějí, že vzájemná solidarita žen je v parlamentu omezena, podle některých respondentek téměř nefunguje. Ženy, které poprvé vstupují do funkce poslankyně se často mylně domnívají, že se jim zkušenější ženy-poslankyně uvnitř strany-klubu, nebo v rámci odborné platformy, kterou představují výbory, dostane pomoci – jakési základní orientace ve fungování parlamentu, to se však stává spíše zřídka.

Vzájemná rivalita uvnitř stran je dále posílena ve vztahu k mladším poslankyním, jejichž autorita uvnitř poslaneckého klubu je omezená – jsou brány s rezervou, a apriori podezřívány z využívání tzv. ženských strategií, které však v našem výzkumu častěji než zkušené poslankyně odmítají. Některé ženy-poslankyně se rovněž domnívají, že z využívání tzv. ženských strategií jsou podezřívány všechny političky. Jedna z respondentek dokonce varuje ženy, které mají zájem o vstup do politiky, aby

se vyvarovaly těsnějších vztahů s dalšími ženami političkami – podle této respondentky je za určitých okolností snazší vyjít s mužem-politikem než se ženou. Ve vztahu k mladým ženám-političkám tedy můžeme hovořit o tzv. dvojím znevýhodnění – na základě pohlaví a věku.

Domníváme se, že jistá rivalita mezi ženami je důsledkem nízkého počtu žen v politice, která zároveň představuje určitou překážku v proměně stávající situace. Ženy, které již v politice jsou, jsou si vědomy své výjimečnosti, avšak zároveň se cítí ohrožené. V jejich zájmu není snížit svou výjimečnost příchodem dalších žen-političek. Tak, jak to dokumentují i studie ze zahraničí¹³, do dosažení tzv. kritické hranice 30% se stávající ženy-političky chovají jako tzv. strážkyně brány (*gatekeepers*).

Když jsem se zeptali žen-političek, jakým způsobem by bylo možné změnit stávající situaci, zmiňují některé kvóty, nebo jiné vnitrostranické mechanismy pro narovnání poměru mužů a žen ve stranických funkcích (napříč politickým spektrem), dále respondentky na levici rovněž zmiňují zefektivnění fungování stávajících ženských organizací uvnitř politických stran, které se podle některých – kritických hlasů – stávají prostředkem moci, nikoli prostředkem většího zapojení žen do politiky.

Na základě aktuálního výzkumu můžeme konstatovat, že vztah ke straně a role, jakou žena-politička hraje uvnitř stranické hierarchie je jedním z určujících faktorů úspěchu ve vrcholové politice. Pro ženy, které mají zájem vstoupit do politiky, z toho plyne důležité poučení: pokud chcete opět v politice, nestačí mít odhodlání a silné téma, ale potřebujete se propracovat stranickou hierarchií do rozhodujících pozic s vlivem na nominační proces a financování stran. Pouze ve chvíli, kdy budou ženy zastávat tyto funkce (z nichž jsou v současnosti vyloučeny), bude možné konstatovat, že česká politika je otevřená ženám, které mají zájem se politicky angažovat.

Petra Rakušanová¹⁴
petra.rakusanova@soc.cas.cz

»

Ženy odcházející z politiky – první výsledky aktuálního výzkumu

Klíčová slova: gender, politika

Na jaře 2007 se uskutečnil výzkum „Političky, které odešly z politiky“ pod vedením Dr. Lenky Václavíkové Hejšusové podpořený Open Society Fundem Praha. Celkem se uskutečnilo 17

¹³ Například Phillips, Ann. 1993. *Democracy and Difference*, University Park: The Pennsylvania State University Press.

¹⁴ Kontaktní adresa: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel.: +420-221-183-204, fax: +420-222-220-143.

polostrukurovaných rozhovorů se ženami, které v posledních sedmnácti letech působily v české politice na místní, regionální krajské nebo národní úrovni. Pozornost v tématu žen v politice je většinou věnována dominantně způsobu, jak se ženy v politice prosazují, jak případně docílit efektivně jejich vyššího počtu v politických strukturách nebo jak pracují se specifickým charakterem dominantně mužského politického prostředí, v němž se pohybují. Výzkum, o kterém zde hovoříme, se zaměřuje na specifickou zkušenost žen, kterým se podařilo vstoupit do politické práce, prosadit se zde na často velmi vysoké mocenské posty a posléze se z různých důvodů rozhodly tuto oblast opustit. Jejich retrospektivní hodnocení politické práce je velmi cenné pro ženy, které stojí na počátku takového procesu, ale i pro studium pozic mužů a žen v politice v sociologii či politologii.

K metodologii projektu lze poznamenat, že pokud srovnáme stávající vzorek respondentek s předchozími výzkumy autorek v této oblasti, lze konstatovat, že retrospektivní hodnocení kariéry je otevřenější. Většina respondentek byla otázkami stimulována k první veřejné reflexi politické kariéry. Vybíráme zde jen několik závěrů, které analýza přinesla.

Vstup do politiky

Každý z rozhovorů představuje životní příběh, mnohdy plný zvrátů a zlomů. Pokud se zaměříme na vstup do politického života, můžeme na základě našich rozhovorů definovat tři vlny vstupu respondentek do politiky. Každá vlna je zároveň samostatným typem spojeným s odlišnými mechanismy fungování politického života.

Pokud postupujeme chronologicky, tak prvním klíčovým impulsem pro vstup do politiky byl rok 1989, respondentky, které vstoupily do politiky v tomto období (listopad 1989-1990) pociťovaly silněji než jiné respondentky vůli po změně, touhu podílet se na změnách politického života a snahu přispět k budování nového politického systému. Tento fakt velmi dobře dokumentuje výrok jedné z respondentek „*Když chce člověk něco měnit, musí to vízt přes politiku.*“ (OP15/07).

Dalším důležitým zlomem bylo založení samostatné České republiky a první volby jak komunální tak parlamentní v roce 1996. Třetím výrazným impulsem bylo kritické hodnocení současného politického vývoje v letech 1999 až 2000.

Obecně pro všechny vlny lze konstatovat, že vedle vnitřního impulsu a osobního rozhodnutí pro vstup do politického života hrál velmi důležitou roli u řady respondentek impuls vnější – tedy fakt, že byly osloveny konkrétní osobou (ve všech případech mužem), aby se zapojily. Tento fakt je do určité míry v kontradikci k tvrzení, které uvedly i některé respondentky, že „ženy musí do politiky chtít“.

K politické účasti žen je nutná součinnost dvou faktorů – toho, že ženy samy mají zájem

být politicky aktivní, a vnějšího impulsu. Na základě rozhovorů můžeme konstatovat, že vnější impuls hraje často rozhodující roli, protože ženy mají tendenci být samy k sobě, a ke svým schopnostem velmi kritické - ženy se hodnotí velmi striktně, a neusilují o věci, které jim nepřipadají dostupné. K tomu dodává jedna z respondentek: *„Žádná z žen, které se chtějí angažovat v politice nemusí mít strach z toho, že by nebyla nějak dostatečně odborně kvalifikovaná, protože muži, mnozí muži si tuto otázku rozhodně nekladou. U mnohých mužů jsem viděla, že jako hodně.“* (OP12/07)

Jedna z respondentek vysvětluje důvod nízkého podílu žen v politice následujícím způsobem: *„Nedostatek sebedůvěry (...) ženy si málo věří a možná si myslí (...) že se i někdy obávají vystupovat na veřejnosti, stát si za svým názorem, že tam je pořád jakási, že na tom má vliv jakási ženská submisivita, jakási podřazenost, že v naší společnosti ještě pořád se většina žen necítí být rovnocennými partnerkami...“* (OP5/07).

Jiná respondentka konstatuje: *„...politika vyžaduje určitý typ lidí, který mají vůli vládnout, vůli rozhodovat, který mají vůli k moci, protože jinak by ta politická místa ani nezískali ani by se tam nedostali a nemohli by je zastávat ano, musí prostě mít, mít určitý lokty a mít tížadost tuhle práci dělat. Žena tuhle tížadost nemá. To opravdu nemá, to je málokerá, která, já znám jednu ale z kolika, asi ze sta, která má tuhle vůli moci a vůli vládnout a je to hrozně neženská vlastnost.“* (OP6/07)

Tento výrok nás přivádí k velmi silnému tématu, které se jako červená nit vinulo všemi rozhovory - vnímání politiky jako primárně mužského světa, do něhož ženy musí proniknout, jemuž se musí do značné míry přizpůsobit, a který se musí pokusit změnit. Jedna z respondentek přirovnává politickou arénu k fotbalovému hřišti: *„...to je prostě fotbalový hřiště by se dalo říct, a my když chceme hrát fotbal, musíme jít hrát fotbal, nemůžeme si jít na to fotbalové hřiště s panenkami uprostřed hry, takže prostě to je nastavený, ta politika, to je nastavený jako fotbal, fotbalové pravidla, ten prostor je jejich, ten čas je jejich, ty pravidla jsou jejich a my když tam jdeme, tak opravdu je to o tom hrát ten fotbal s nima, podle jejich pravidel.“* (OP17/07).

Toto srovnání „typických“ volnočasových aktivit děvčat a chlapců je velmi důležité, shrnuje v sobě vedle hodnocení existující politické reality také srovnání mužské dravosti a ženské péče, které se projevuje i v dominantním zastoupení žen v oblastech tzv. politiky péče (Rakušanová 2006, Rakušanová a Václavíková Helšusová 2006).

Průběh a konec politické kariéry

V našem vzorku byly vedle bývalých vrcholových političek také ženy dříve aktivní v místní a regionální politice. Kariérní dráhy těchto dvou skupin se pouze zřídka protínají. Zatímco

vrcholové političky začínají svou politickou kariéru vstupem do politické strany a postupují na volená místa, ženy v místní a regionální politice začínají svou politickou kariéru v místě bydliště, kde ji realizují, či dále postupují do regionální politiky. Jedna z respondentek konstatovala, že ženám více vyhovuje komunální politika, která je více o rozhodování, na rozdíl od tzv. vysoké politiky, kterou respondentka vnímá negativně a označuje ji za „dohadování“.

Pokud se zaměříme na ukončení politické kariéry, přináší náš výzkum velmi zajímavé zjištění - opuštění volené politické funkce automaticky neznamená ukončení aktivní politické kariéry. Většina respondentek považuje za cenné získat zkušenosti s fungováním mocenských mechanismů, získané zkušenosti uplatňují v nevolených, často však politicky nominovaných funkcích (včetně zahraničí). Více než polovina respondentek se i přes jisté rozčarování s realitou politické každodennosti o politiku nadále zajímá a nevyklučuje možný návrat k aktivní politické kariéře.

O postavení žen v politických stranách svědčí fakt, že nejčastějším důvodem ukončení (volené) politické kariéry žen-političek, které byly respondentkami našeho výzkumu, patří neúspěch ve volbách v důsledku nominace na nevolitelné místo. Tento fakt potvrzuje předchozí výzkumy (Rakušanová et al. 2004, Rakušanová a Václavíková Helšusová 2006), podle nichž je jednou z nejvýznamnějších příčin nízkého počtu žen v politice plná kontrola nominačního procesu muži. To dokumentuje také výrok jedné z respondentek: *„No tak, většina politických stran vám řekne, že s tím má problémy, aby se ty ženy dostaly na kandidátky, ne, že by to ty ženy nechtěly, ale že při sestavách těch kandidátek se to udělá tak, aby se dostaly až na méně volitelná místa. To je bych řekla model, který je v současné době u nás.“* (OP9/07).

Můžeme konstatovat, že v kontextu politických stran dosud ženy, které mají zájem o politickou kariéru, nevolí (a v kontextu, kdy politika často představuje tzv. třetí směnu, často ani nemohou volit) úspěšné strategie. Zatímco ženy se soustřeďují na řešení konkrétních politických témat a balancují rodinu, politiku a v případě žen v místní a regionální politice také práci, muži se vedle politických témat věnují také vytváření efektivních sítí, které hrají klíčovou roli v nominačním procesu. Pro ženy představují muži v politických stranách v současné době tzv. strážce brány (gatekeepers), jež hrají rozhodující roli při zahájení, ale také pokračování politické kariéry. Jedna respondentka říká: *„když se [ženy] rozhodnou, že to ještě chtějí vedle toho svého zaměstnání a vedle rodiny dělat, tak aby se doopravdy na ty kandidátky dostaly. No a to znamená, že se musí změnit myšlení představitelů těch politických stran a nedělat to direktivně, ale dělat to tak, že si doopravdy vybírat, bych řekla, ty lidi, kteří zase mohou voliče oslovit a kteří jim mohou něco dát.“* (OP9/07).

Respondetky, které zastávaly vysoké politické funkce, nejsou před vůlí a zvlášť tohoto procesu

nijak ochráněny, a tak se i například úspěšná poslankyně s výrazným profilem ve vztahu k veřejnosti může ocitnout na nevolitelném místě. Z tohoto důvodu byla většina respondentek kritických jak k vlastní politické straně (pokud se jednalo o členky strany), tak ke stranám obecně. I strany, které se veřejně hlásí k politice rovných příležitostí mužů a žen, jsou svými členkami vnímány kriticky, protože „ušlechtilé myšlenky o rovnosti mužů a žen mají většinou jen na papíře“ (OP16/07).

Petra Rakušanová a Lenka Václavíková
Helšusová
petra.rakusanova@soc.cas.cz
helsusova@volny.cz

Literatura:

- Rakušanová, Petra et al. 2004. *Analýza nízkého počtu žen v politických a rozhodovacích funkcích*. Závěrečná zpráva projektu MPSV ZVZ 111.
- Rakušanová, Petra. 2006. *Česká politika: Ženy v labyrintu mužů?*, Praha: Forum 50%.
- Rakušanová, Petra, Václavíková Helšusová, Lenka 2006. „Ženy v mužské politice“ in Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. (eds.) 2006. *Mnohohlasem. Mapování pro-žensky orientovaných aktivit po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.